

Po sledovih prve svetovne vojne

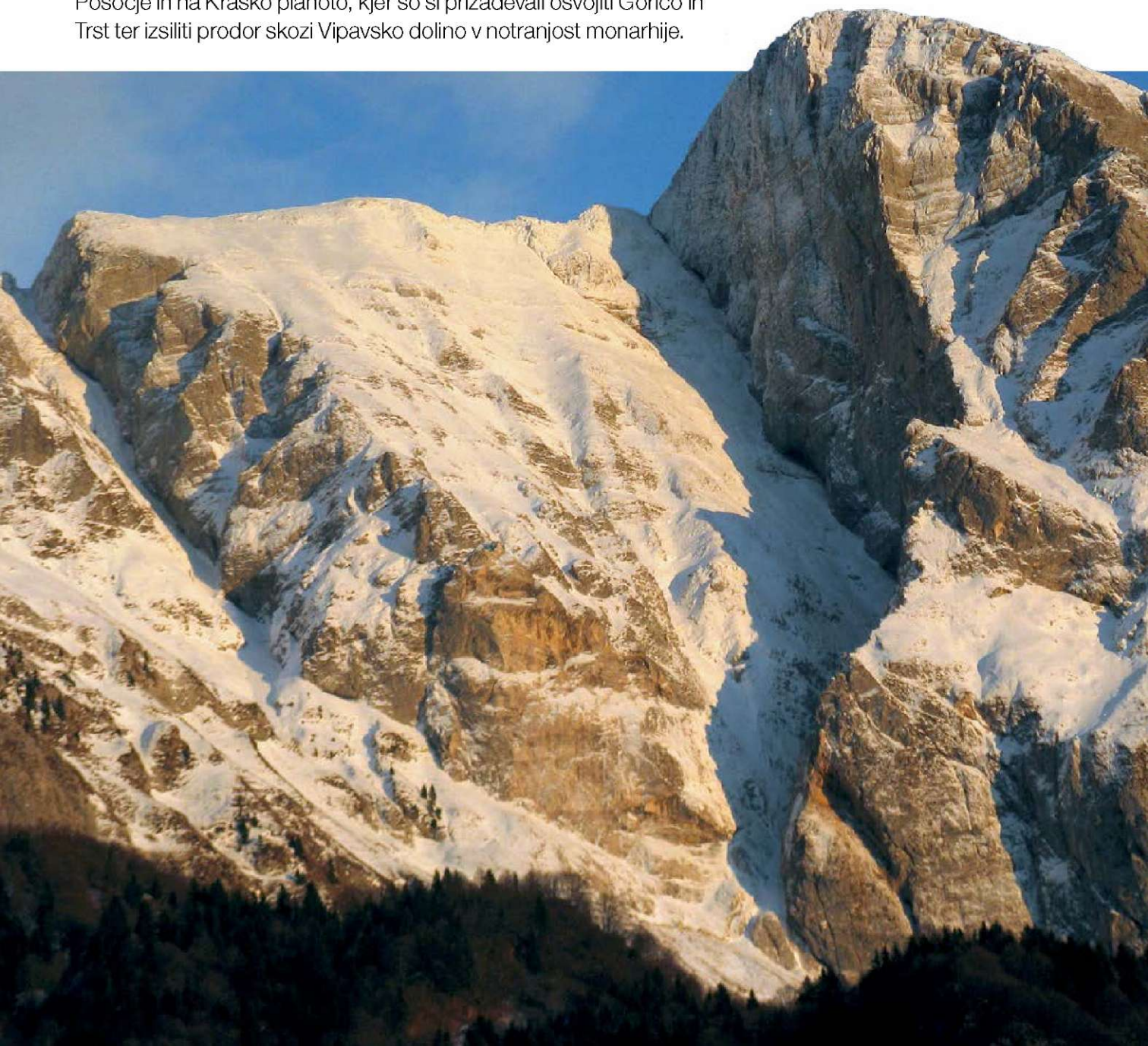
Ob 100. obletnici soške fronte

Matija Turk

Letos, 24. maja 2015, mineva 100 let, ko je prva svetovna vojna uničujoče posegla na slovensko zemljo. Vojna napoved Kraljevine Italije svoji nedavni zaveznici avstro-ogrski monarhiji, je v Evropi odprla novo fronto, ki je potekala od prelaza Stelvio ob švicarski meji do Tržiča ob Jadranskem morju. Ker je 600 kilometrov dolga fronta večji del potekala po gorah in teren ni dovoljeval večjih ofenzivnih akcij, so bili vsi glavni italijanski ofenzivni sunki usmerjeni v Spodnje Posočje in na Kraško planoto, kjer so si prizadevali osvojiti Gorico in Trst ter izsiliti prodor skozi Vipavsko dolino v notranjost monarhije.

Spopad Avstro-Ogrske in Italije

Avstro-ogrsko vojska se je na novi fronti znašla v izrazito obrambnem položaju. Vpletena v boje na ruskem in balkanskem bojišču je za obrambo meje z Italijo morala vpreči svoje zadnje sile. Fantje in možje iz Južne Tirolske in Koroške so v velikem domoljubnem

zanosu vstopali v polke prostovoljnih strelcev, da bi zapolnili vrzeli v obrambi, ki jih redna vojska ni zmogla. Obračun z izdajalsko Italijo je za njih postal sveta dolžnost, kar je čutil tudi načelnik avstro-ogrskega generalštaba Franz Conrad von Hötzendorf. Hötzendorfov načrt dopustiti prodor italijanski armadi preko Ljubljane do Zasavja, kjer bi jo z izbranimi silami ob pomoči Nemcev uničili, se k sreči ni uresničil. Svoje vojaške ambicije je skušal uresničiti z veliko ofenzivo na Južnem Tirolskem, ki naj bi privedla do odločilnega preobrata v izčrpajočem pozicijskem bojevanju v gorah. Maja leta 1916 je Avstro-Ogrska na visoki planoti Sette Comuni zbrala svoje najboljše polke. Ofenziva, imenovana Strafexpedition, je po uspešnem začetku zastala in propadla, z njo pa tudi načrt, da bi italijanskim armadam na soški in koroški fronti s prodorom iz gorovja do Benetk udarili v hrbet.

2

1

1 Krn. Njegova osvojitve je bila edini odmevni uspeh italijanske vojske v Julijskih Alpah.

Foto: Matija Turk

2 Strelne line na grebenu Kal–Vršč

Foto: Matija Turk

General Svetozar Borojevič von Bojna je bil v svojih načrtih veliko bolj stvaren in zadržan. Branilec karpatskih prelazov v zimi 1914/15 je na Soči organiziral obrambo, ki je ni prebilo enajst italijanskih ofenziv. Ker se je tu odločala usoda monarhije, je bil do svojih vojakov in podrejenih neizprosno, za sleherni meter izgubljenega ozemlja je vojake neusmiljeno pošiljal v protinapad. Borojevičeva 5. armada je branila fronto od morja do Krna. Od Krna do Peralbe v Karnijskih Alpah je fronta spadala pod okrilje 10. armade, ki ji je sprva poveljeval konjeniški general Franz Rohr von Denta. Ta del fronte, od Bohince severozahodno od Rombona pa do Peralbe, so Avstrijci imenovali koroška fronta.

Na previdno in obotavljivo napredovanje italijanske vojske v Zgornjem Posočju sta posredno vplivali trdnjavi v Klužah. Zgornja trdnjava v Klužah, Fort Hermann, je bila le ena v nizu alpskih utrd, ki jih je Avstro-Ogrska zgradila ob meji s svojo nezanesljivo zaveznico Italijo. Trdnjava je bila ob začetku vojne cilj silovitega topniškega obstreljevanja italijanskih težkih havbic iz doline Reklanice in Nevejskega prelaza. Ker je bila močno poškodovana, ga je posadka zapustila, še uporabno oborožitev pa so premestili drugam. Ker Italijani tega

niso vedeli, so s prodorom v Bovško kotlino čakali kar dva meseca. Podobno vlogo je pri obrambi Koroške odigrala trdnjava Fort Hensel pri Naborjetu, ki je Italijanom branila prodor po Kanalski dolini proti Beljaku in dolini Save. Fort Hensel so sistematično obstreljevali s težkim topništvom iz doline Dunje, po kateri so še pred vojno zgradili cesto, namenjeno transportu vojaštva in topov. Italijani so zamudili svojo priložnost v prvih dneh vojne. Več ali manj so zasedli le ozemlja, ki so jim bila prepuščena brez boja. Borojevičeva obrambna strategija je predvidela obrambo na levem bregu Soče, z izjemo tolminskega in goriškega mostišča. Ob začetku sovražnosti z Italijo je v Podklošter na Koroškem prišla vlakovna kompozicija z enotami 20. honvedske divizije. Madžarski vojaki, nevajeni gora, so zasedli položaje v Julijskih Alpah. 16. junija so vojaki 20. honvedske divizije na Krnu klonili pred napadom alpinov. Zasedba Krna je bila velikega propagandnega in taktičnega pomena za Italijane, vendar slednjega niso znali izkoristiti. Na Sočo so prihajale nove in nove enote in obe strani sta obtičali v svojih okopih. Fronta, ki se je izoblikovala v Julijskih Alpah, se vse do preboja pri Kobaridu oktobra 1917 ni bistveno spreminjala. Začelo se je utrujajoče pozicijsko bojevanje.

Bojevanje v gorah

V Tablji/Pontebbi, ki je bila med vojno nikogaršnje ozemlje, se je frontna črta s Karnijskih povzpela na vrhove Julijskih

3

4

Alp. Z utrditvijo visokogorskih položajev se je začela tekma s časom, da so še do zime zgradili najvažnejše oskrbovalne poti, žičnice, barake za moštvo in skladišča. Z zimo je prišla nova nevarnost. Na območju Julijskih Alp so tekom vojne snežni plazovi na obeh straneh terjali več kot tisoč življenj vojakov. Še posebej je bela smrt kosila med oskrbovalnimi in delavskimi enotami, ki so jih na avstrijski strani v glavnem sestavljali Bošnjaki in bolj v zaledju ruski vojni ujetniki. O nečloveškem odnosu nekaterih avstrijskih častnikov do lastnih ljudi so v svojih spominih pisali mnogi udeleženci soške fronte, od Ivana Matičiča do Jakoba Prešerna. V dveh letih in pol so se v negotoljubnem gorskem okolju borili pripadniki vseh narodov monarhije, od katerih se je pričakovalo, da bodo brez obotavljanja pripravljeni darovati življenja na oltar domovine. Na italijanski strani so se Beneški Slovenci proti svojim bratom borili v alpskih bataljonih Cividale in Gemona. Propagandni aparat je deloval s polno paro, morala vojakov je morala biti, vsaj na paradah ob obisku

generalov, vedno na višku. Na začetku mulatjere iz Lepene proti Krnskemu jezeru so v skalo vklesali napis "Felsenhart durch Kaiserstreue".¹ Na obeh straneh so duhovniki pred odhodom v prve bojne črte blagoslovljali vojake in prosili Boga, naj nakloni zmago njihovega orožju. V Logu pod Mangartom so islamskim vernikom, ki so se borili na Rombonu, dovolili postaviti mošejo, ki bi, če bi se ohranila, predstavljala edinstveni primer tovrstnega svetišča sredi alpskega sveta. Posebnost avstro-ogrske armade na gorskem bojišču so bili alpski referenti, svetovalci za gorniške zadeve. To so bili večinoma civilisti, ki so s svojimi izkušnjami in poznavanjem gora bistveno pripomogli k obrambi in varnejšemu življenju vojakov v visokogorju. Njihovo delovanje je bilo vezano le na določen gorski odsek fronte in jih niso pošiljali na druga območja. V Zahodnih Julijcih je poleg Juliusa Kugyja kot alpski referent deloval tudi Gustav Renker,

¹ "Kot skala trdni v zvestobi cesarju."

predvojni alpinist, tako kot Kugy zaljubljen v Zahodne Julijce. Tudi Renker je po vojni postal uspešen planinski pisatelj, čeprav je bilo njegovo pisanje po umetniški plati daleč za Kugyjevim.² Vojna v Zahodnih Julijskih Alpah je bila vojna topniških dvobojev in spopadov izvidniških patrolj. Večji pehotni spopadi so potekali za vrh Poldasnje špice, ki so ga v začetku vojne Avstrijci brez boja prepuščali Italijanom, nato pa so ga poskušali ponovno zasesti. Kot topniški opazovalci in izvidniki so nastopali predvsem alpinisti. Plezalni tandem Hans Klug³ in Hans Stagl je v prostem času med vojno na vrhove nad dolino Belega potoka potegnili celo vrsto plezalnih smeri. Po vojaški dolžnosti pa sta se podala celo v "samomorilске" izvidniške akcije, kakršna je bila nočno plezanje brez varovanja na od Italijanov zaseden greben Nižnjih vrhov/Cima de la Puartate, 2436 m. Podobne,

² V slovenskem prevodu imamo njegovo knjigo *Pet mož gradi pot*, Planinska matica, 1936.

³ Kot zanimivost: Hans Klug je bil duhovnik, po vojni je živel kot pater v Brnu.

6

7

na videz obupne podvige, so opravljali Ferdinand Horn (izvidniški vzponi na Zmajev greben v Montažu), Guido Mayer (poskus reševanja posadke na Višu po poledeneli Severovzhodni debri) in Josef Klauer (vzpon na greben Brda iz Špranje, poveljevanje zimski posadki na Višu 1916/17).

Viš

Na Višu, visokem 2666 metrov, so bili najvišji položaji avstro-ogrske vojske v Julijskih Alpah. Na Kugyjevo pobudo so tik pod vrhom jeseni 1916 izvrtali dve kaverni, skladišče in zavetišče za posadko, ki so ga v čast poveljniku 10. armade Karlu Scottiju krstili za Scottijevo kočo. Kaverni stojita nad potjo tik pod severnim vrhom. Iz kaverne, ki je služila kot skladišče, se nadaljuje rov, ki je danes posut. Na koncu tega rova, ki ga je posadka izkopal med svojim zimskim bivanjem na gori, je bila strelna lina za gorsko havbico, ki so jo na vrh privlekli še v snegu marca 1917. Ob preboju pri Kobaridu konec oktobra 1917 je viška havbica obstreljevala izpod Rombona

umikajoče se Italijane, ki so na Prevali pred napredujočimi napadalci organizirali zadnjo obrambo. Ti italijanski vojaki so bili zadnji, ki so po preboju soške fronte zapustili slovensko ozemlje. Oskrbovanje Viša je potekalo s Škrbine Zadnje špranje (Mojzesova škrbina), do katere je bila speljana tovorna žičnica. Preden so na Višu uredili položaje za stalno zasedbo in na vrhu namestili havbico, so nameravali s Škrbine Zadnje špranje zvrtni 400 metrov dolg rov, ki bi se s topovskimi in strojničnimi strelnimi linami končal v severozahodni steni Viša. Visoko na grebenu pod vrhom Viša je stalo na izredni razgledni točki stražarsko mesto, ki so ga imenovali Grajska stražnica (Burgwache).

Rombon

Soška fronta je med vojaki terjala neprijetno več žrtev kakor boji v Zahodnih Julijcih in koroških gorah. Vrhovi, kot so Rombon, Kal, Batognica in Mrzli vrh, so vzbujali strah in grozo. Italijani so s Čukle večkrat poskušali zasesti Rombon, vedno neuspešno. Pozimi 1916 so Avstrijci vrnili

3 Mrtvaška glava pod Rombonom. V dolini Bovec. Foto: Matija Turk

4 Položaj Grajska stražnica na Višu je nadziral vse možne dostope na Viš iz knrice Špranja. V ozadju Montaž. Foto: Matija Turk

5 Kaverni pod vrhom Viša, kjer je stala Scottijeva koča. Foto: Matija Turk

6 Italijanski žarometi pri Tablji/Pontebba osvetljujejo nasprotnikove položaje na pobočju Breznjaka/Monte Brizzia. Pri Tablji je fronta s karnijskih vrhov prestopila na vrhove Julijskih Alp. Vir: Lukas, 2014

7 Zimska idila v Krnskem pogorju je le navidezna. Pozimi so vojaki v gorah bojevali bitko z mrazom, snegom in snežnimi plazovi. V ozadju prepoznamo Tolminski Migovec, Grušnico in Kobalo. Vir: Lukas, 2014

8 Položaj Grajska stražnica na Višu med vojno. Vir: Nau, 1937

9 Pred Scottijevo kočo na Višu julija 1917. Sprednja vrsta od leve: poročnik Guido Mayer, poročnik Hans Stagl, nadvojvoda Heinrich Ferdinand, nadporočnik Jan Milac in stotnik Reinl. V ozadju od leve poročnik Hans Klug, zastavnik Barton in poročnik Karel Zobek. Vir: Nau, 1937

udarec, ko so v drznem napadu zasedli Čuklo. Napad je vodil nadporočnik Hans Mickl, ki se je po vojni boril proti Maistrovim borcem in pred njimi obranil Radgono, ki je ostala avstrijska. Spomladi je bila Čukla spet v italijanskih rokah. Na Rombonu so več kot leto dni krvaveli vojaki iz Bosne, v sestavi 4. bosansko-hercegovega polka. Iz svojih položajev na

vojne. Najbolj znan primer minske vojne je Batognica, kjer sta obe strani druga drugo hoteli pregnati s podzemnim miniranjem. Na planoti Batognice bo tudi neizurjeno oko opazilo velike kraterje, kar je posledica podzemnih eksplozij. Avstrijci so med vojno Batognico imenovali Krn Plateau.⁵ Od tu tudi ljudsko izročilo, ki napačno trdi, da se je vrh

hkrati tudi začetek konca avstro-ogrške monarhije. Gospodarsko že tako izčrpana monarhija je za uspešno ofenzivo plačala previsoko ceno, hkrati pa so ji vojni plen iz bogate furlanske ravnice pred nosom odnašali Nemci. Z novim letom je fronta dokončno zastala na reki Piavi. Soški lev, kot so vojaki imenovali branilca Soče generala Borojevića, se v novi vlogi napadalca ni dobro znašel. Vsesplošno pomanjkanje, nacionalna trenja, napetosti med poveľjujoćimi generali in napačne odločitve so vodili v katastrofo, ki se je čez leto dni ponovila v nasprotni smeri. Sto let po začetku soške fronte v gorah še vedno ostajajo neme priče tragičnih dogodkov, ki jih počasi, a vztrajno briše čas. Premične vojne ostaline so s površja odnesli zbiralci, prekopane in raziskane so vse kaverne in še tako odročni gorski položaji. Kljub temu lahko še vedno, če zavijemo z uhojenih poti, odkrijemo kraje, kjer nas spreleti občutek, da so tu še pred nekaj trenutki stali vojaki. S turistično promocijo, ureditvijo poti in postavitvijo informativnih tabel je takšnih koticov danes manj kot nekoč. Nekaj utopičnega vzdušja, da stopamo po še povsem neznanih vojaških poteh, nas bo spremljalo na turah, ki jih opisujemo v sredici.

Danes, ko je soška fronta postala prepoznava blagovna znamka in so se ob 100. obletnici prve svetovne vojne zvrstili različni dogodki in slovesnosti, se kot država še vedno nismo dostojno poklonili vsem padlim, ki ležijo v slovenski zemlji. Ruski pregovor pravi, da vojak umre dvakrat: prvič na bojnem polju in drugič, ko zbledi spomin nanj. Spomin izgine, ko izgine ime. Vojno pokopališče v Logu pod Mangartom je edino vojno pokopališče pri nas, kjer ima vsak vojak svoj nagrobnik in, če so ga uspeli prepoznati, ime. Vendar od države, ki ni zmožna prešteti in dostojno pokopati svojih lastnih žrtev morije druge svetovne vojne in po njej, tega niti ne gre pričakovati. ●

Literatura

Hans Lukas, *Carnia 1915/1917, Il fronte dimenticato*, Itinera progetti, 2014.

Matija Turk, *V obrambi Koroške, Prva svetovna vojna v Zahodnih Julijskih Alpah*, Revija Obramba, julij 2014, 49–57.

Vasja Klavara, *Plavi križ*, Mohorjeva založba, 2000.

Marko Simić, *Po sledih soške fronte*, Mladinska knjiga, 1996.

Ingomar Pust, *Die steinerne Front*, Leopold Stocker Verlag, Graz - Stuttgart, 1980.

Norbert Nau, *Der Krieg in der Wischberggruppe*, Leykam Verlag Graz, 1937.

Vzhodni vrh Koštrunovih špic med vojno. Na vrhu stoji vojak s protiletalskim mitraljezom. Vir: Nau, 1937

Krijšću pod Rombonom so do travnate kope pod Čuklo dolbli jarke in kaverne. Pomenljivo ime za neizrazito vzpetino, ki je na vojnih kartah označena kot Totenkuppe,⁴ pove vse o obrambi tega izpostavljenega položaja. Jeseni 1917 so na branilce Mrtvaške glave začele padati težke mine, ki so jih Italijani prožili iz novozgrajenih položajev pod njo. Do teh položajev vodi široka mulatjera, ki jo preseka planinska pot proti planini Goričici. Mulatjera postaja proti koncu vse ožja in zaraščena. Na koncu poti v gozdičku pod skalno steno stojijo položaji za minomete. Na betonskih stenah kavern so ohranjeni podpisi italijanskih vojakov. Na koncu stene, kjer se je začelo nikogaršnje ozemlje, so bili položaji zavarovani z betonsko steno in strojnično lino.

Kal

Trije vrhovi v Julijskih Alpah so zapisani v zgodovini kot prizorišče posebne vrste vojskovanja, to je podzemne minske

Krna med vojno zaradi eksplozij znižal za nekaj metrov.

Manj opazni so sledovi podzemnih miniranj na Mrzlem vrhu in Kalu. Kal je prvi, neizraziti vrh v dolgem grebenu, ki se od severozahoda vije preko Vršiča, Krnčice in Srednjega vrha do Krna. Celoten greben so zasedali Italijani, medtem ko so se Avstrijci obdržali le na Kalu in na grebenu Lukeževega brda pod njim. Ozek greben, prepadna pobočja na obe strani in neposredna bližina sovražnika so grenili življenje branilcev na Kalu in Lukeževem brdu. Ker so bili varni le pod zemljo, so, podobno kot na Batognici, v neдрje gore zvrtili globoke kaverne s prostori za bivanje, v katerih so imeli cisterno in agregat. Italijanska, z debelim armiranim betonom utrjena postojanka na vrhu Kala je bila od prednjih avstrijskih položajev oddaljena nekaj deset metrov. Ob začetku preboja pri Kobaridu jo je uničila podzemna eksplozija. Zasluge za to je imel slovenski nadporočnik Albin Mlakar, ki se je s podobnimi podvigi predtem izkazal že na tirolskem bojišču.

Konec vojne in spomini nanjo

Skupna avstrijsko-nemška 12. soška ofenziva je pomenila konec soške fronte in

⁴ Dobesedno Mrtvaška kopa, med domačini znana kot Mrtvaška glava.

⁵ Krnska planota.